

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VII

БРОЈ 7

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR VII
VOLUME 7

Accepted on December 25th 2018, at the 10th meeting of the SASA
Department of Language and Literature

Editor-in-chief
academician
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2019

ISSN 2335-0121

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VII

БРОЈ 7

Примљено на X скупу Одељења језика и књижевности
од 25. децембра 2018. године

Уредник
академик
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2019

© Српска академија наука и уметности, 2019

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је академик Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године. У трећем броју објављени су текстови са Трибине из 2014. године. У четвртм броју су текстови са Трибине из 2015. године. У петом броју су текстови са Трибине из 2016. године. У шестом броју су текстови са Трибине из 2017. године. У седмом броју су текстови са Трибине из 2018. године.

Прилози се објављују без измена. Дати су наслови где их није било на саопштењима.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
6. II 2018 – 18. XII 2018.

Уредник
академик Миро Вуксановић

Стручна сарадница
Биљана Јоцић

САДРЖАЈ

<i>Српски молићвеник. Сјоменица Милану Решетару : 1512–1942–2012 / уредници Јасмина Грковић-Мејмор, Виктор Савић</i>	11
<i>Чудојворна икона у Византији / Бојан Миљковић ; уредник Љубомир Максимовић</i>	27
<i>Зборник радова Визанџолошкој инстџијутџа. Књ. 53 / уредници Љубомир Максимовић, Бојана Крсмановић</i>	27
<i>Миранџи у Европи 21. века : зборник радова са научној скуџа одржаној 5–6 маја 2017. / уредник Тибор Варади = <i>Migrants in 21st century Europe : proceedings of the international conference held on 5–6 May 2017 / editor Tibor Várady</i></i>	41
<i>Сџановање Рома у Србији : сџање и изазови / уредници Тибор Варади, Злаџа Вуксановић-Маџура</i>	41
<i>Живој и дело српских научника. Књ. 11–15 / уредник Владан Д. Ђорђевић</i>	55
<i>Lives and work of the Serbian scientists : [book of abstracts] / editor Vladan D. Đorđević</i>	55
<i>Криџичко издање дела Иве Андрића. Коло 1, књ. 1–5 / уредник Зориџа Несџоровић</i>	79
<i>Помени давних сеоба : знамења српске џовеснице / Динко Давидов</i>	97

Слободан Јовановић : теорија / Борис Милосављевић ; уредник Душан Т. Бајиковић	105
Даворин Јенко : (1835–1914) : прилози за културу сећања / уредник Капарина Томашевић	121
Јосип Славенски : (1896–1955) : поводом 120. годишнице рођења композиitora / уредница Ивана Мечић	121
Дан Библиотеке САНУ посвећен Алекси Шантићу (1868–1924–2018)	139
Сиси и људи : приче из адвокатске архиве / Тибор Варади	159
Пуи у јуче : приче из адвокатске архиве / Тибор Варади	159
Глас одељења историјских наука САНУ : (посвећен академику Милораду Екмечићу) / уредник Михаило Војводић	177
Grid-side converters control and design : interfacing between the AC grid and renewable power sources / Slobodan N. Vukosavić	185
Речник српскохрватској књижевној и народној језика. Књ. 20, Пејојодан – јојдео / [уредници Даринка Горјан Премк ... и др.]	201
Хиландарски зборник. Књ. 14 / уредник Мирјана Живојиновић	217
Косовско-метохијски зборник. 7 / уредник Михаило Војводић	217
Словенска терминологија данас / уредници Предрај Пиер, Владан Јовановић	233
Еколошки и економски значај фауне Србије : зборник радова са научној скуја одржаној 17. новембра 2016. / уредник Рамила Пејановић	251
Култура, основа државној и националној идентитетја : зборник радова са научној скуја одржаној 24. и 25. новембра 2016. године / уредник Александар Косић	269

<i>Економија : запоуленоси и рад у Србији у 21. веку : зборник радова са симпозијума одржаног 4. и 5. децембра 2017. / уредник Александар Косић</i>	<i>269</i>
<i>Именик аутора, уредника и говорника</i>	<i>287</i>

Слободан Јовановић : теорија / Борис Милосављевић ; уредник Душан Т. Батаковић. - Београд : Балканолошки институт САНУ, 2017

Говорили: академик Данило Н. Баста
др Војислав Г. Павловић
др Борис Милосављевић

У Београду, уторак 8. мај 2018. у 13 часова

КЊИГА О СЛОБОДАНО ЈОВАНОВИЋУ

Данас, на седмој овогодишњој нашој Трибини, приказујемо књигу о Слободану Јовановићу. Реч је о подухвату који досад нисмо имали и реч је о јединственој појави међу српским научницима и академицима, а тако се звао и комитетски секретарчић који је забрањивао штампање сабраних дела Слободана Јовановића. Пре тога, његова књига уврштена у антологију укупне српске књижевности исечена је у штампарији – цео тираж у што ситније делиће. Хтели су да сакрију оно што се као узорни пример показује и зато су кажњени. Када су књиге Слободана Јовановића ослобођене, видели смо шта су нам били узели. Нису знали да је записана мисао материја која не може да нестане.

Борис Милосављевић, научни сарадник Балканолошког института САНУ, ствара своје животно дело тако што припрема низ књига о животном делу Слободана Јовановића. Прва од њих је пред нама. Има 650 страница, ситнословних и густином података насељених. Све је у њој примерно: и начин коришћења извора, и родословно укрштање српских знаменитих породица, и приступ теоријским становиштима Владимира и Слободана Јовановића, и стилско обликовање детаља, и подаци о

свим личностима које се у књизи помињу, и све што је први пут, тако и толико, на једном месту сакупљено, осим податка да је књига штампана у 300 примерака. А требало би, да је среће, да свака српска кућа која држи до себе има књиге Слободана Јовановића и књиге о њему.

Уместо оваквих узалудних опомена прочитаћу почетне реченице из књиге на коју окрећемо садашњу пажњу:

„Личност и дело Слободана Јовановића увек су привлачили велику пажњу. Савременици сведоче да је било дана када су сви питали какво је његово мишљење о неком политичком догађају, карактеру личности, књижевном делу или позоришном комаду. Слободан Јовановић је био Београђанин, одмерен и духовит, пристојан и пријатан, професор без ‘професорског става’, велики правни ауторитет лишен сваке позе, ‘филозоф благе ироније’, арбитар нових научних и књижевних дела и књижевног укуса. Многи су долазили код њега по савет и мишљење. На Крфу му се сваки војник јављао. Био је човек ‘племените душе’, ослонац који је ‘давао снаге и крепио’. Један познаник потврдио је да име Слободана Јовановића ‘магијски’ делује. Његови радови читали су се ‘са дивљењем’ и с нестрпљењем су ишчекивани нови.“

И прочитаћу, за мали почетни оквир, последњу реченицу из књиге о којој ће говорити академик Данило Н. Баста, др Војислав Павловић и њен аутор који каже:

„Када се сагледа шта је све Слободан Јовановић имао у виду док је писао, јасно је да једноставне и једностране критике промашују свој циљ и у скоро свим случајевима окрећу се против самих критичара.“

И подсетићу да у једној прилици, недавно, Слободан Јовановић није уврштен у најзаслужније академике српске, да су за такву почаст предлагали Владимира Јовановића, који је свом сину дао прво српско име Слободан и мисао коју је син доследно неговао, развијао и уздигао као мало ко пре и после њега.

(Реч уредника)

М. В.

Данило Н. Баста

ПРВИ КОРАК КА ТРИЛОГИЈИ О СЛОБОДАНУ ЈОВАНОВИЋУ

Када ме је Борис Милосављевић, на свој отмен и истанчан начин, замолио да будем рецензент његовог рукописа „Слободан Јовановић. Теорија“, одмах сам му изишао у сусрет с нескривеним задо-

вољством и спремношћу да, по мери својих могућности, допринесем објављивању тог рукописа. Моја одлука била је заснована на увиду у Милосављевићев досадашњи рад и, не мање, на уверењу да је реч о необично марљивом, ненаметљивом и до крајњих граница скрупулозном истраживачу којег би сваки озбиљан научни институт из области друштвених наука само пожелети могао. Тада сам срочио следећу рецензију (из које се један краћи извод налази и на полеђини ове књиге):

Обиман рукопис *Слободан Јовановић. Теорија* (преко 500 страница) плод је замашног истраживања које је спровео његов аутор, већ увелико афирмисани научник др Борис Милосављевић. Пишчева идеја-водиља, која свакако заслужује пуну подршку, била је колико једноставна толико и захтевна – да се до танчина истражи и обелодани оно што би се с разлогом могло назвати генеалогичком духовног профила и теоријског становишта Слободана Јовановића. У свом трагању за базичним саставницама тог профила и тог становишта, трагању које није лишено занимљивих и узбудљивих открића, Борис Милосављевић је, слободно се може рећи, применио свако истраживачко средство и сваки методски поступак који су били кадри да га доведу до нових сазнања и нових резултата. Залазио је у многе архиве (које су други или заобилазили или недовољно користили) што чувају разноврсну грађу значајну за потпуније осветљавање пута на којем су се образовали лик и дело Слободана Јовановића, тог истинског полихистора српске духовности и културе, испитивао је Јовановићева младихка пријатељства, а нарочито разгранате породично-рођачке односе с обе родитељске стране, листао административна акта страних школа и универзитета које је млади Јовановић похађао, подробно наводио имена оних професора чија је предавања студент Јовановић слушао, прегледао извештаје које је државни питомац Јовановић редовно и уредно подносио итд. Већ се по томе може видети и закључити да је Борис Милосављевић, као истраживач, приврженик и оличење духа минуциозности. Он високо уважава детаљ, толико високо да његов рукопис изгледа као похвала детаљу и његовом епистемолошком значају. Он држи до појединости, не пренебрегава оно што је наоко (биографска) ситница, а у ствари, када се ваљано сагледа и оцени, важан састојак једне панораме која је у овом рукопису, с прилежношћу толико ретком и зато драгоценом, предочена о Слободану Јовановићу.

Полазиште и окосницу свога истраживања Милосављевић је видео у односу између Владимира и Слободана Јовановића, оца и сина. Додуше, и раније је било оних који су, пишући о Слободану Јовановићу, свраћали пажњу и на Владимира Јовановића, али је тек аутор овог рукописа учинио далекосежан корак када је однос између њих

двојице уздигао до ранга руководног методског постулата. Није се устезао да отворено саопшти како тај однос сматра „*иресудним ии-ишањем* за разумевање развоја мисли Слободана Јовановића и његове политичке теорије у целини“ (стр. 35; подв. Д. Б.). За њега није било никакве сумње да је отац – један од истакнутих и неустрашивих српских либерала, човек широког образовања и плодан списатељ – извршио најснажнији утицај на сина, те да се једино узимањем у обзир те суштинске чињенице може допрети до оних мисаоних токова помоћу којих су се постепено уобличавали основни теоријски (па и филозофски, што није видљиво на први поглед) ставови Слободана Јовановића. Таквим опредељењем и таквим поступком, Борис Милосављевић је унео крупну новину, тј. омогућио нов приступ и отворио нову перспективу у истраживању целокупног Јовановићевог дела – многоликог, сложеног, разноврсног. Он је, дакле, кренуо путем којим пре њега, свакако не на такав начин и с толико снажном самосвешћу, нико код нас није ишао. Тај моменат утискује снажан печат истраживању које је спровео и рукопису који је сачинио.

Потписник ове рецензије свесрдно подржава објављивање рукописа *Слободан Јовановић. Теорија* Бориса Милосављевића. У исти мах, својој препоруци придружује жељу да Милосављевић изведе потхват до краја, до довршења и заокружљивања трилогије о Слободану Јовановићу. Таквом научном послу он је несумњиво дорастао, а такву трилогију је Слободан Јовановић одавно заслужио.“

Тако је гласила рецензија написана средином јануара ове године. Сада, у друкчијим околностима и друкчијим поводом, када је, наиме, пред нама ова опсежна и у сваком погледу импозантна књига Бориса Милосављевића (од ње је, колико знам, опсежнија једино двотомна књига Драгана Суботића о Слободану Јовановићу у егзилу 1941–1958) – дакле, сада бих хтео да претходној рецензији придружим још неколико речи и запажања.

До појаве библиографије о Слободану Јовановићу, коју је сачинио Добрило Аранитовић а године 2010. објавио Фонд „Слободан Јовановић“, могло се још сматрати колико-толико оправданим мишљење да се о Слободану Јовановићу није довољно писало, да је рецепција његовог дела у нас оскудна, да о Јовановићу има још подоста неистражених питања која заслужују да буду обрађена итд. Међутим, Аранитовићева библиографија, која ни у часу објављивања није била потпуна, показала је да с таквим оценама ваља бити крајње опрезан и суздржан. Јер, она је потврдила да су многи наши аутори, и пре и после титоизма, писали о Слободану Јовановићу, да су се претресали многи видови његове разгранате делатности (научне, културне, књижевне, политич-

ке), да су се разматрале многе димензије његовог неуморног рада у области духовних наука. Па ипак, нити је оно мишљење које се оформило пре Аранитовићеве библиографије било сасвим безразложно, нити је та библиографија непобитно доказала да, када је о Слободану Јовановићу реч, нема више шта да се ради, истражује и пише. Далеко од тога. Да ствари стоје друкчије, не би било мисаоног простора, повољног контекста и несумњиве (да се не каже: прешне) потребе да Борис Милосављевић напише и објави баш овакву књигу о Слободану Јовановићу какву је написао и јавности предочио. А написао је темељиту књигу каква је – посведочиће то и Аранитовићева библиографија – о Слободану Јовановићу упадљиво недостајала, књигу насталу по класичном (у новије време и на страни увелико оживљеном, дакле незастарелом) обрасцу: „човек – живот – дело“. У нашој дојакошњој литератури о Слободану Јовановићу, ако се изузме књижица Миодрага Јовичића из 1997 (свакако вредна и значајна, но која је више скица или модел за нешто што тек треба извести до краја), нисмо имали ауторску књигу какву сада, захваљујући Борису Милосављевићу, коначно и срећом имамо. Зато ће она остати записана као књига-међаш. А она је таква и по још једном својству – по интегралном методу за који се писац определио и који је настојао да примењује одговорно и доследно. Ако је судити по првој књизи замишљеног трокњижја о Слободану Јовановићу – а аутору овом приликом треба јавно пожелети да своју намеру и свој задатак оствари у потпуности – тај метод се показао плодноним у сваком погледу, што ће рећи да с његовом применом треба наставити и у предстојећем послу.

Леп и упечатљив пример Милосављевићевог високог уважавања детаља односи се на Марсела Пруста. Они који су се мало боље упознали са списима Слободана Јовановића, знају да је он 1922. писао о Прусту и његовом славном делом *У истрајању за изгубљеним временом*. (Тај наслов Јовановић, иначе, преводи речима: „У тражњи изгубљена времена“.) То је, разуме се, поменуо и Милосављевић, али је то за њега у исти мах била згодна прилика да саопшти један веома занимљив и узбудљив детаљ – да је, наиме, у време када је, почетком деведесетих година деветнаестог века, Јовановић студирао на париској „Слободној школи политичких наука“ [L'École libre des sciences politiques], у њој, исте школске године, био слушалац и Марсел Пруст, који је завршни испит положио 1893!

Вредност ове књиге састоји се, између осталог, и у томе што нас својим сазнањима, оценама, судовима, исходима, па и обилном грађом помоћу које је саздана, побуђује да стално изнова размишљамо о Слободану Јовановићу, о самој *појави* такве личности у нашем народу, о

готово непојамној вишестраности и огромном мисаоном распону његовог дела, о његовој тешко схватљивој способности и даровитости да лако и уверљиво прелази из једног духовног лика у неки други, често удаљен и сасвим различан од претходног итд. Утолико ме је ова књига, као истинска књига-подстрек, навела да се опоменем сопствених негдашњих речи којима сам наглашавао вишеструкост и многоликост Слободана Јовановића. Уверен сам да ми следеће навођење самога себе неће бити узето за зло: „Прво што код Слободана Јовановића пада у очи, то је да је био духовно многолика појава, заправо најмноголикија појава међу свим нашим посленицима на широком пољу друштвених наука. Штавише, његов духовни космос био је шири од тог поља, будући да је обухватао и књижевну критику (о којој, да сада додам, има речи и у Милосављевићевој књизи). Умео је он да буде – подједнако – и апстрактан теоретичар, и конкретан историчар, и проницљив књижевни критичар. Његова мисао се с лакоћом уносила до општега, да би се с истом лакоћом ‘спуштала’ до посебнога и појединачнога. У синтези није била ништа мање вична и успешна него у анализи. Био јој је на исти начин својствен смисао за сувопарне теоријске конструкције као и за живописан и непоновљив детаљ. Умно расуђивање није код Јовановића, ниједног трена, ишло на уштрб његовог изразитог духа нијансе, као што ни, обратно, тај дух истанчаних прелива није, нигде и никада, задирао у послове и задатке ума. Ако се читају његови радови из теорије државе и права, помислиће се да се том науком бавио одувек и искључиво. Ако се узму у руке његове књиге посвећене српској националној историји деветнаестог века, настаће уверење да је њихов писац рођени историчар и да ништа друго није ни био нити је могао бити. Исто важи и за Јовановића књижевног критичара, Јовановића социолога, Јовановића уставноправног писца, баш као и за све друге ликове у којима се као аутор појављивао.“

Расветлити порекло и раскрити тајну Јовановићеве многоликости заиста није лако, ако је уопште могућно. Из те многоликости роје се и тешка питања попут ових: да ли Јовановићево дело има неко своје језгро, стожер, нешто што му у већој мери даје печат, што га обележава више и потпуније од свега другог? Да ли се испод богатства и разноврсности Јовановићевог дела налази нешто основније, мање видљиво, али снажно присутно, нешто што би се могло сматрати и означити као његова матица и у чему би се највећма огледао и изражавао духовни лик његовог творца? – Заслуга је Бориса Милосављевића што је, свестан тих важних и дубокосежних питања, у својој књизи трагао за одговором на њих, знајући притом да тај одговор не може бити једнозначан, одсечан и неопозив. У том контексту, занимљиво је његово

указивање на један Јовановићев рани рад у којем је открио нешто од „узорног језгра“ Јовановићевог мишљења и његових основних схватања, поглавито када је реч о политичкој мисли и теорији државе и права. Посреди је Јовановићев младеначки рад посвећен критичком разматрању о Русоовом друштвеном уговору. Милосављевић је уверен да се већ у том раду, написаном 1895, налазе, антиципирани или чак јасно изражени, ставови који ће се доцније, у развијенијем облику, наћи у Јовановићевој књизи о држави. Више од тога, ту се, верује Милосављевић, назире и филозофска основа Јовановићеве мисли.

Милосављевићева књига нас у знатној мери приближава одговору на тако једноставно а тако сложено, тако недужно а тако крупно питање: ко је, у ствари, био Слободан Јовановић и шта нам он, првенствено својим исполинским делом, данас значи? Али, ни после његове књиге, ми још увек немамо право и потпуног одговора на то питање. Над тим и због тога, разуме се, не треба јадиковати. Напротив, то треба схватити као чврсту залогу да ће се истраживање Јовановићевог живота и дела наставити и у будућности, за шта ће књиге као што је Милосављевићева бити поуздани путокази.

На крају, још и ово. Слободан Јовановић је био човек мере и уравнотежености. Те одлике не бивају изневерене ни онда када је у својим текстовима духовит или ироничан. У њима нема необуздане страсти. Као аутор, такав је и Борис Милосављевић. Осим у једноме. У њему, наиме, има страсти – и те како, напретек, ма колико, иначе, била пригушена. То је страст истраживача, фуриозна жеља и незајажљива тежња да се допре до сваке честице значајне за генезу личности, мисли и дела Слободана Јовановића у свеколикој њиховој/његовој разноликости.

Војислав Г. Павловић

НАСТАНАК КЊИГЕ О СЛОБОДАНУ ЈОВАНОВИЋУ

Дозволите ми да вам, пре него што кажем неколико речи о књизи Бориса Милосављевића, скренем пажњу на околности у којима је настала. Првих деценија 21. века, издавачка делатност Балканолошког института САНУ била је дело Душана Т. Батаковића који је са неуморном енергијом бдио над књигама које су сарадници Института објављивали. Међу последњим монографијама које је Душан као уредник потписао пре своје преране смрти, била је и монографија посвећена Слободану Јовановићу из пера Бориса Милосављевића. Велики и искрени поштовалац дела Слободана Јовановића, Душан Батаковић није ште-

део труда да охрабри аутора, али и да му својим искуством помогне да на најбољи начин употпуни слику о овом великану наше политичке мисли и културе уопште. Нажалост, он није више у могућности да вас упозна са мотивима који су га навели да се заложи за публикување ове монографије и са његовим виђењем књиге Бориса Милосављевића, те је тај пријатан задатак припао мени као актуелном уреднику издања Института.

На одређени начин ова књига има наслов који вам не дозвољава у потпуности да одгонетнете њену садржину. Аутор није прихватио савремену праксу, која је наслов претворила у мале апстракте, и определио се за језгровит наслов, *Слободан Јовановић, Теорија*. Међутим, иза корица ове књиге крије се путовање у свет који одавно не постоји, али који стога није изгубио своје поштоваоце. Осликавши порекло породице Јовановић, аутор пише о Руми, Новом Саду, Шапцу, Београду, устаничким вођама, трговцима, катихетама, чиновницима, официрима, професорима, који су међусобно повезани породичном везама, истинским родољубљем и снажном бригом за добробит српске средине. Овај свет је несумњиво аутору близак, он према њему има пуно поштовања и труди се да га са примерном акрибичношћу дочара читаоцу, рекао бих чак, да се аутор труди да читалац заволи ту релативно малу и уско повезану српску средину. Француска историографија је последњих деценија инсистирала на проучавању социјалне повезаности, или како они то кажу, мрежа, *réseau*. Аутор нам јасним и прецизним стилем дочарава средину у којој су породичне везе, генерацијска блискост и интелектуална повезаност чинили основ елите која је Србију водила напред у непрестаној борби да се премости јаз који ју је у културном, политичком и друштвеном погледу делио од европских узора.

Аутору не само да је средина о којој пише блиска, него је из тих времена и преузео темељитост која је у наше време, време хистеричног протока информација, постала скоро непримерена. Својевремено је професор Радован Самарџић објашњавао студентима историје на Филозофском факултету да монографија мора да у себи садржи све информације које су неопходне за њено разумевање, тј. да читалац не мора да претходно прочита целу библиотеку не би ли разумео књигу коју има у рукама. Монографија Бориса Милосављевића је несумњиво писана с намером да пружи целокупну информацију читаоцу, не подумевајући ништа и стрпљиво објашњавајући свој појмовни апарат, историјски оквир и терминологију коју користи.

Милосављевић је своју монографију посветио интелектуалној историји породице Владимира и Слободана Јовановића, а преко њих и историји једног дела српске елите. Пратећи формирање идејних и мо-

ралних основа на којима су се заснивала најдубља уверење Слободана Јовановића и његовог оца, аутор заправо описује процес формирања либералног крила српске елите у распону од скоро једног века, који повезује Уставобранитељске прваке, које је Владимир упознао, до комунистичких властодржаца који су приморали Слободана на егзил настојећи безуспешно и да га дефинитивно прогнају из српске културе. Пишући о Србији 19. Века, аутор се посебно труди да укаже читаоцу на сужену свест материјалистичког тумачења историје чији су корени исто толико у идеолошком сагледавању света колико и у незнању и непознавању српске историје. Аутор посебно наглашава погубне тенденције да се 19. век анахроно тумачи и сагледава кроз призму наших данашњих мерила и идеолошких образаца. Он се стога посебно труди да читаоцу осветли мерила, вредности, односе српске средине 19. Века, који су имали своју посебну логику и оправдање.

Из перспективе 20. века лична историја Владимира Јовановића чини се скоро нестварна. Са породицом Владимир путује од Новог Сада до Београда, Женева, Лондона, Париза. Либерални првак, сматран за најљућег опозиционара кнезу Михаилу, један од оних које су организатори атентата на кнеза Михаила предвиђали као носиоца нове власти, он је само 10 година касније министар финансија током Велике источне кризе. Србија 19. века је знала да цени своју елиту и није дозвољавала да она неповратно нестане у политичким међусобицама. У таквом окружењу се формира Слободан, чије име је на одређени начин посебан политички манифест. Образовање своје деце, Слободана и Правде, био је један од важних циљева у животу Владимира. Он своју породицу сели у складу са потребама студија своје деце. Слободан је свега годину дана био државни благодеејанац, а на студијама је провео преко четири године. Владимир није био изузетак, школовање нових нараштаја је био пројекат на коме су заједно радили и држава Србија и њена елита. Државни благодеејанци су били најбољи ђаци. Србија 19. века је можда боље разумевала свет који је окружује него што је то био случај у 20. веку, ако ни због чега другог оно стога јер су благодеејанци били стуб државе и институција, али вреди напоменути, српске државе и српских институција, а не страних јер су се по правилу благодеејанци после студија враћали у домовину.

Међу значајним достигнућима ове монографије треба истаћи настојање аутора да ослика галерију ликова од Остоје Спужа, кнеза Шабачког магистрата, Владимировог претка, Константина Маринковића, пароха и катихете гимназије у Новом Саду, деде Владимирове супруге, Стојана Бошковића, либерала, министра и професора на Великој школи, и Стојана Новаковића, Слободановог претпостављеног у Ми-

нистарству спољних послова. Аутор такође пружа заокружену слику Слободанове генерације, његових пријатеља и кон-школараца међу којима, на пример Павла Маринковића, Павла и Богдана Поповића, Бошка Чолак-Антића и Живојина Перића. Радило се заправо о неколико генерација Београдске гимназије које су заједно ишле кроз живот давајући тон српској култури и политици.

Милосављевићева књига писана је као биографија једне породице, с намером да осветли порекло, друштвени миље и животни пут Владимира и Слободана Јовановића, при чему је аутор посебну пажњу посветио, како би се некад рекло, светоназорима својих јунака. Потрудивши се да са истанчаним смислом за детаљ ослика окружење у коме су Владимир и Слободан расли и живели, аутор је са још већим жаром настојао да представи читаоцу кључне моменте процеса током којег су отац и син створили своја морална начела и политичка уверења. Истраживања које је аутор посветио студијама оца и сина садрже прецизне информације о њиховим професорима и пре свега о филозофским правцима за које су се Владимир и Слободан Јовановић определили. Аутор је посебан труд уложио да читаоца упозна са разматрањима и промишљањима које су Владимир и Слободан Јовановић посветили савременицима а током којих су се и формирала њихова најдубља уверења. Суочивши се са изазовима 19. века уопште, а у Србији посебно, односом према слободи, демократији и нацији, Владимир и Слободан Јовановић су своје ставове изградили током дијалога и суочавања са ставовима мисаоних ауторитета који су на њих пресудно утицали. Аутор стога даје заокружене портрете Димитрија Матића, Владимировог професора али и рођака, Љубомира Недића, Слободановог професора и Стојана Новаковића, министра и председника владе у време када је Слободан радио у Министарству спољних послова.

Познаваоцима српске историје с краја 19. и почетка 20. века ова галерија ликова сведочи о отклону Слободана у политичком смислу од правца којим се кретао његов отац. Либерал, један од идејних вођа Уједињене омладине српске, Владимир је био спонтаније либерал него што је то био његово син Слободан, далеко мање политичар него његов отац и много више окренут промишљању теоријских оквира политичког система. У његово време тон политичком животу су давали радикали, чије схватање демократије је било страном Слободану, рекло би се данашњим језиком да их је он сматрао за демагоге. Трагајући за политичким системом који би осигурао равнотежу власти, Слободан је француској парламентарној традицији, узору Миловановићевих и Пашићевих радикала, претпоставио британски дводомни систем, у коме је горњи дом имао кључну улогу коректива популистичким тежњама артикулисане народне воље. Слободанов дводомни систем

није био замишљен као копија британског парламентаризма. Горњи дом за који се он залагао није могао бити наследан већ изабран или постављен, али у сваком случају је одражавао искрено уверење да је народној вољи неопходан коректив родољубивог дела елите.

Књига Бориса Милосављевића носи наслов *Теорија*, али садржи много више од расправе о теоријским постулатима мисли Слободан Јовановића. Ради се заправо о минуциозној анализи еволуције политичке и филозофске мисли у Србије 19. века посматране кроз призму личног искуства, размишљања и текстова Владимира и Слободана Јовановића.

Борис Милосављевић

О ЖИВОТУ И ДЕЛУ СЛОБОДАНА ЈОВАНОВИЋА

Приказивање књиге *Слободан Јовановић. Теорија* долази уочи великог јубилеја који се обележава наредне године, 150-годишњице рођења Слободана Јовановића. Рођен је 1869, а умро 1958. године. Ове године је, дакле, шездесетогодишњица његове смрти.

Слободан Јовановић је 44 године био професор Правног факултета у Београду, прво ванредни, потом редовни и на крају хонорарни, од 1897. до 1941. године. Пре него што је изабран и постављен за професора Општег и посебног државног права, 5 година је био државни чиновник, дипломата, аташе у Цариграду и потом шеф Политичко-просветног одсека Министарства иностраних дела Краљевине Србије. Тако је, укупно гледано, до 1941. године радио 49 година. Ако се узме у обзир да је након 27. марта 1941. године постао други потпредседник Владе (1941–1942), а касније два пута био председник Владе (1942–1943), и још једном потпредседник (1943), може се рећи да је активно радио више од пола века.

До краја живота је писао и објављивао књиге и текстове, „а кад се одмарао“, записао је један савременик, „разговарао је најрадије са антиком, са својим Платоном“. „Да се може задубити боље у ту вечну мудрост“, у Лондону је почео да учи старогрчки језик.

Исти савременик бележи да је „хришћански морал спојен са тим класичним гледањем на људе и свет био хоризонт“ у којем је „Слободан Јовановић налазио смирење“ и филозофску упитаност „над вечном загонетком нашег бивствовања“.

Слободан Јовановић је пре Првог светског рата два пута био декан Правног факултета, а потом и два пута ректор Универзитета у Београду, једном уочи Првог светског рата и други пут после рата.

Председник Српске краљевске академије био је од 1928. до 1931. године. Можемо напоменути да је пре оснивања Академије последњи председник Српског ученог друштва, које јој је претходило, био отац Слободана Јовановића, Владимир Јовановић, професор Велике школе, министар финансија, потпредседник Државног савета, члан Горњег дома – Сената Краљевине Србије, познати либерални идеолог и политичар, који је добар део живота провео у иностранству на школовању и потом као емигрант у Женеви, Лондону, Паризу и тадашњим немачким државама. Владимира Јовановића је први пут из земље прогнао лично кнез Милош и ту није било од помоћи ни то што му је ујак био Милошев министар, управитељ финансија, „благородни господар“ и „азнадар књажески“ (какав је тада био назив тог високог положаја), који је страдао као обреновићевац, а деда Милошев саборац још из времена Карађорђево Србије, војвода Остоја Спуж, за кога Вук каже да је 1804. године био један од „најзнатнијих поглавица војничких“.

Због очевих слободоумних политичких убеђења Слободан Јовановић је добио име Слободан, које у то време још увек није постојало у српском језику, а због очевог политичког рада рођен је изван тадашње Србије, у емиграцији, у Хабзбуршкој монархији у којој се тада налазио Нови Сад, родни град његове мајке Јелене. Када се узму у обзир Јовановићево најраније детињство, школовање у иностранству, у Минхену, Цириху, Женеви и Паризу, дипломатска служба у Цариграду, боравак у Енглеској, Француској и Немачкој, ратне године током Првог и Другог светског рата, као и живот у емиграцији, Слободан Јовановић је изван Србије провео близу 30 година.

У балканским ратовима и Првом светском рату обављао је дужност шефа Ратног пресбирија Обавештајног одсека Врховне команде. Као водећи правни стручњак учествовао је у раду једног одбора на Мировној конференцији у Паризу 1919, а потом као председник стручног правничког саветодавног радног тела Владе у припреми Нацрта устава државе Срба, Хрвата и Словенаца 1920. године. Ово су подаци који се истичу и у његовом званичном службеничком листу.

Од самог оснивања био је сарадник политичког и књижевног листа *Рег* и књижевног часописа *Српски њрејлед*. Био је један од оснивача и једно време уредник *Српског књижевног гласника*, који је излазио 40 година, од 1901. до 1941.

Слободан Јовановић је био покретач и оснивач Српског културног клуба 1937. године. Треба се подсетити да је након завршених студија радио у Министарству иностраних дела на пословима унапређења положаја српског народа у околним земљама. О његовим гледиштима сведоче и текстови које је у то време објављивао. Српски културни

клуб је имао Просветну и Привредну секцију. Било је сметњи приликом његовог оснивања, а и касније. За све време свог постојања био је у опозицији према влади. Посебно напоран политички период је наступио када је 1939. основана прва и једина национална територијална јединица у Краљевини Југославији, Бановина Хрватска.

Слободан Јовановић није био учесник у организовању пуча 27. марта 1941. године. Према сведочењу човека који је апеловао на њега да се лично ангажује, „прихватио је да уђе у владу политичких странака свих делова народа“, „без одушевљења и без опирања, по једном дубоком осећању дужности тако типичном за њега. То је било и у складу с његовим интимним убеђењима.“ Како су писали касније његови критичари у емиграцији, и није могао другачије да поступи, пошто је био син таквог либерала какав је био Владимир Јовановић. Слободан Јовановић је као председник Српског културног клуба постао други потпредседник Владе. У то време, марта 1941, једина земља која се борила против фашизма у Европи била је Енглеска, која је ратовала још од почетка септембра 1939. године. Сједињене Америчке Државе и Совјетски Савез још увек нису били у рату против Сила осовине. Када се то узме у обзир, није необично што је након пораза у Априлском рату Влада, у чијем је саставу био Јовановић, отишла у Лондон, где су се већ налазиле и друге владе освојених европских земаља. Можемо напоменути да су пољске емигрантске владе боравиле у Лондону од 1939. до 1990. године.

Слободан Јовановић је у међуратном периоду анализирао јасну тенденцију ка напуштању парламентарног система и јачању тоталитарних система у Европи. Остао је веран гледишту да су политички радикализми изузетно штетни за државу и народ и да једино парламентарни систем обезбеђује равнотежу, како је говорио, средобежних и средотежних, односно центрифугалних и центрипеталних политичких сила у једној држави. Залагао се за парламентарни систем са два дома у којем се један дом бира општим правом гласа, а други дом на други начин, да би се у законодавно тело, поред представника квантитета, увели и представници квалитета, тј. умни део једног народа, који иначе вољом већине обично остаје изван скупштине. И његов отац, иако радикални либерал и заступник општег права гласа, није био за просто збирање гласова, јер оно представља пуку силу. Говорио је да се гласови не могу само бројати, већ да се морају и мерити.

Обимни опус Слободана Јовановића у поратном периоду није био избачен из библиотека и појединих спискова литературе, али се његове књиге нису поново штампале и његово дело није било део образованог система. Постоји цела хронологија мучних покушаја

да се Јовановићеви списи поново објаве и жестоких реакција власти на такве покушаје. После 1990. године мењају се политичке околности. Први научни скуп посвећен Слободану Јовановићу под називом „Дело Слободана Јовановића у свом времену и данас“ одржан је јуна 1991. године на Правном факултету, тачно 50 година откако је Јовановић отишао са факултета не којем је тада био хонорарни професор. У Српској академији наука и уметности одржан је 1997. године велики научни скуп под називом „Слободан Јовановић. Личност и дело“, а наредне године објављен је зборник радова, којем је придодата и расправа вођена на скупу. На завршетку скупа усвојени су предлози да се Српска академија наука и уметности и Правни факултет Универзитета у Београду замоле да пред надлежним државним органима покрену поступак за поништавање „неоправдане и драконске пресуде“ којом је Слободан Јовановић у својству председника емигрантске владе у Лондону осуђен 1946. године и да се ставе ван снаге све њене последице. Предложено је да се посмртни остаци Слободана Јовановића из Лондона пренесу у земљу и на достојан начин сахране, да се постхумно прогласи за почасног грађанина Београда, као и да се једна улица или трг назову његовим именом. Предложено је и да се сваке друге године организују „Дани Слободана Јовановића“, скупови на којима би се расправљало о појединим темама из различитих научних дисциплина којима се бавио. Слободан Јовановић је рехабилитован 2007. године, његови посмртни остаци пренесени су у Београд 2011, а плато испред Правног факултета назван је по њему.

У радовима објављеним у зборницима радова са научних скупова посвећених Слободану Јовановићу постављена су бројна питања. На један део тих питања покушао сам да пружим ваљан одговор у овој књизи и тако се надовежем на претходни рад на тумачењу и разумевању живота и мишљења Слободана Јовановића.

Слободан Јовановић увек је био хваљен као изванредан стилиста, чак и у време када су његово име и дело били препуштани забораву. Често се иза те похвале, у ствари, крио напад, јер осим стила, наводно, ништа друго није заслуживало пажњу. У одговору на ову злонамерну примедбу, могао бих рећи управо супротно. Изузетан београдски стил само је спољна форма важнијих квалитета од стила, који се налазе у садржају његовог дела. Пре свега истакао бих поузданост Јовановићевог текста, на који се истраживачи и читаоци увек могу ослонити. Заснован је на бројним изворима, међу којима има и оних који су за нас вероватно заувек изгубљени. Уместо фуснота које је временом све мање користио, Јовановић је о скоро сваком важнијем извору написао цео критички приказ, а литературу и изворе наводио у предговорима и

списковима литературе. О Јовановићевом коришћењу извора говорио је на научном скупу 1997. године Чедомир Попов: „Ја сам помно ишао за њим по изворима од којих су многи касније публиковани и установио да буквално иза сваке његове реченице можете спустити фусноту. И то је доиста један изузетан пример брижљивог коришћења извора.“

У књизи *Слободан Јовановић. Теорија тумаче се личност и дело Слободана Јовановића* и настоји се на изналажењу најдубљих коре-на његовог теоријског становишта. Након истраживања могао сам да сагледам различите нивое Јовановићевог текста и да стекнем увид у најважније доприносе који остају трајна вредност. Критичке анализе појединих тема имају најопштију научну вредност и од интереса су и за савремену светску науку. Наравно, има и многих препрека. У једном писму Јовановићу Црњански каже: „Из Ваших књига, а нарочито из ове видимо зашто вреди живети до смрти. Ја сам је обожавао, а сад је све више волим. У машти она је ‘космос’ са свим својим чудима. Кад би енглеска Академија издала ову Вашу књигу људи би је читали више но Аристофана, или Тукидида. Да Вашу књигу зна свет видео би државу.“

Као што каже велики песник којег је Јовановић назвао „јединим горостасом у целој нашој књижевности“:

*Из њрмена великоја лафу изаћ њрудно није,
у великим народима њенију се њ њездо вије:
овде му је њојошову маѡеријал к славном дјелу
и ѡријумфа дични в ѡенац, да му краси ѡлаву смјелу.*

Тај венац припада Слободану Јовановићу.

Надам се да је данашњи скуп свима присутнима учинио ближим и приснијим личност и дело Слободана Јовановића. Идуће године, када прослављамо његов јубилеј, 150-годишњицу рођења, биће прилике да се истраже и осветле из различитих углова његова гледишта, као и принципи којима се руководио у животу и приликом доношења важних одлука.

